

O'ZBEKISTONDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Mamutova Amina Raxmetovna

Qoraqalpog'iston davlat universiteti, Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası assistenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
aminamamutova2018@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda ichki audit xizmatini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Ichki auditning korxona moliyaviy-xo'jalik faoliyatini nazorat qilish, risklarni aniqlash va boshqarish, ichki nazorat tizimining samaradorligini baholash hamda boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishdagi o'zni yoritilgan. Shuningdek, ichki audit xizmatini tashkil etishning institutsional asoslari, auditorning mustaqilligi, funksional vazifalari va zamonaviy boshqaruv tizimidagi ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida O'zbekistonda ichki audit xizmatining samaradorligini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ichki audit, ichki audit xizmati, ichki nazorat, audit, risklarni boshqarish, moliyaviy nazorat, audit samaradorligi, korporativ boshqaruv, auditorlik faoliyati, boshqaruv qarorlari.

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of organizing internal audit services in Uzbekistan. It highlights the role of internal audit in monitoring the financial and economic activities of enterprises, identifying and managing risks, evaluating the effectiveness of internal control systems, and improving the quality of management decisions. The study also analyzes the institutional foundations of internal audit services, the independence of internal auditors, their functional responsibilities, and their significance in modern management systems. Based on the research findings, proposals and recommendations are developed to improve the effectiveness of internal audit services in Uzbekistan.

Keywords: internal audit, internal audit service, internal control, auditing, risk management, financial control, audit effectiveness, corporate governance, auditing activity, management decisions.

Абстрактный: В статье исследуются теоретические и практические аспекты организации службы внутреннего аудита в Узбекистане. Раскрывается роль внутреннего аудита в контроле финансово-хозяйственной деятельности предприятий, выявлении и управлении рисками, оценке эффективности системы внутреннего контроля и повышении качества управленческих решений. Также анализируются институциональные основы организации службы внутреннего аудита, независимость внутреннего аудитора, его функциональные обязанности и значение в современной системе управления. По результатам исследования разработаны предложения и рекомендации по повышению эффективности службы внутреннего аудита в Узбекистане.

Ключевые слова: внутренний аудит, служба внутреннего аудита, внутренний контроль, аудит, управление рисками, финансовый контроль, эффективность аудита, корпоративное управление, аудиторская деятельность, управленческие решения.

Kirish (Введение/Introduction).

Bugungi kunda iqtisodiyotda raqobat muhitining kuchayishi, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining murakkablashuvi hamda moliyaviy-xo'jalik operatsiyalari hajmining ortib borishi korxonalarda samarali ichki nazorat tizimini shakllantirishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, aktivlarning saqlanishini ta'minlash, xo'jalik operatsiyalarining qonuniyligi va samaradorligini baholash hamda moliyaviy hisobotlarning ishonchiligi oshirishda ichki auditning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, ichki auditni korporativ boshqaruvning muhim tarkibiy elementi sifatida rivojlantirish zamonaviy boshqaruv tizimining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ichki auditning asosiy vazifasi faqatgina xo'jalik operatsiyalarini tekshirish bilan cheklanib qolmay, balki korxona faoliyatidagi moliyaviy va operatsion risklarni aniqlash, ularni baholash, ichki nazorat mexanizmlarining samaradorligini monitoring qilish hamda aniqlangan muammolarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishni ham qamrab oladi. Shu jihatdan ichki audit tashqi auditdan farqli ravishda korxonaning ichki boshqaruv jarayonlari bilan bevosita bog'langan holda faoliyat yuritadi. Samarali tashkil etilgan ichki audit xizmati rahbariyatga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishonchli axborot bazasini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, korporativ boshqaruv tamoyillarini takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish va xo'jalik yurituvchi subyektlarda zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish jarayonida ichki audit xizmatining

institutsional ahamiyati ham kuchayib bormoqda. Korxonalarda ichki auditni tashkil etishning aniq mexanizmlarini shakllantirish, ichki auditorlarning mustaqilligini ta'minlash, ularning vakolat va mas'uliyatini belgilash hamda ichki audit natijalaridan boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida samarali foydalanish muhim masalalardan hisoblanadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ichki audit faoliyatining mazmuniga ham yangi talablarni qo'yimoqda. Korxonalarda katta hajmdagi ma'lumotlarning shakllanishi, elektron hisob-kitoblar va avtomatlashtirilgan axborot tizimlarining kengayishi an'anaviy tekshiruv usullaridan tashqari ma'lumotlarni tahlil qilish, risklarni oldindan aniqlash va doimiy monitoring mexanizmlaridan foydalanishni talab etmoqda. Shu sababli O'zbekistonda ichki audit xizmatini tashkil etishda xalqaro tajriba bilan bir qatorda milliy iqtisodiy sharoit, korxonalar faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Ichki audit zamonaviy tashkilotlarda moliyaviy nazorat, risklarni boshqarish, ichki nazorat tizimining samaradorligini baholash va boshqaruv qarorlarini axborot bilan ta'minlashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, davlat sektorida moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, budget mablag'larining maqsadli sarflanishini nazorat qilish va boshqaruv jarayonlarida shaffoflikni ta'minlashda ichki auditning ahamiyati ortib bormoqda. Kariyev davlat tashkilotlarida ichki auditning ahamiyatini tadqiq etib, uning moliyaviy intizomni mustahkamlash, nazorat mexanizmlarini takomillashtirish va tashkilot faoliyatining samaradorligini oshirishdagi rolini ta'kidlaydi [1].

Saitmuratov davlat sektorida ichki auditni rejalashtirish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish masalalarini tadqiq etgan. Muallif ichki auditni samarali tashkil etishda audit jarayonini oldindan rejalashtirish, audit obyektlarini risk darajasiga ko'ra tanlash, audit dasturini ishlab chiqish va aniqlangan kamchiliklarni tizimli ravishda monitoring qilish muhimligini asoslaydi [2]. Mazkur yondashuv ichki audit xizmatining faqat nazorat qiluvchi emas, balki tashkilot faoliyatini takomillashtirishga yo'naltirilgan maslahat funksiyasini ham bajarishini ko'rsatadi.

Mexmonaliev ichki auditni rivojlantirishning dolzarb masalalarini o'rganib, ichki auditning korxona va tashkilotlarda boshqaruv samaradorligini oshirishdagi o'miga e'tibor qaratadi. Tadqiqotda ichki auditni takomillashtirish uchun zamonaviy audit usullaridan foydalanish, ichki nazorat tizimini kuchaytirish hamda auditorlarning kasbiy malakasini oshirish zarurligi qayd etilgan [3]. Ushbu fikrlar O'zbekistonda ichki audit xizmatini tashkil etishda inson kapitali va metodologik ta'minotning ahamiyatini ko'rsatadi.

Ichki auditning xalqaro professional asoslarini ishlab chiqishda The Institute of Internal Auditors alohida o'rin tutadi. Institut tomonidan ishlab chiqilgan Global Internal Audit Standards ichki audit faoliyatining maqsadi, auditorlarning mustaqilligi va xolisligi, kasbiy kompetensiyasi, audit faoliyatini rejalashtirish va audit natijalarini boshqaruvga yetkazish bo'yicha asosiy talablarni belgilaydi [4]. Mazkur standartlar O'zbekistonda ichki audit xizmatlarini tashkil etishda xalqaro amaliyot bilan uyg'unlashuv uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

COSO tomonidan ishlab chiqilgan Internal Control—Integrated Framework ichki nazorat tizimini tashkil etishning xalqaro miqyosda keng qo'llaniladigan konseptual asoslaridan biridir. Mazkur yondashuv ichki nazoratni nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat faoliyati, axborot va kommunikatsiya hamda monitoring kabi o'zaro bog'liq komponentlar orqali ko'rib chiqadi [5]. Ushbu konsepsiya ichki audit xizmatining korxona ichki nazorat tizimini mustaqil baholashdagi rolini aniqlash uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Moeller ichki auditni zamonaviy tashkilotlarda risklarni boshqarish va korporativ boshqaruv tizimi bilan chambarchas bog'liq faoliyat sifatida baholaydi. Uning yondashuviga ko'ra, ichki auditorning vazifasi faqat moliyaviy xatolarni aniqlash bilan cheklanmasdan, tashkilot faoliyatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan risklarni aniqlash va ularning boshqarilishini baholashni ham qamrab oladi [6]. Bu yondashuv O'zbekiston korxonalarda ichki audit xizmatini riskka yo'naltirilgan model asosida tashkil etish zaruratini asoslaydi.

Sawyer, Dittenhofer va Scheiner ichki auditni tashkilot faoliyatini mustaqil va xolis baholash hamda boshqaruvga takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berish vositasi sifatida ko'rib chiqadi. Mualliflar ichki auditorlarning tashkilotdagi mustaqilligi va obyektivligi audit natijalarining ishonchligini ta'minlovchi muhim shartlardan biri ekanligini ta'kidlaydi [7]. Ushbu fikr O'zbekistonda ichki audit xizmatining tashkiliy jihatdan mustaqilligini ta'minlash masalasining dolzarbligini ko'rsatadi.

Pickett ichki auditni risklarni aniqlash, ichki nazorat mexanizmlarini baholash va tashkilot faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi kompleks boshqaruv vositasi sifatida talqin qiladi. Muallif ichki audit jarayonida riskka asoslangan rejalashtirish, audit dalillarini yetarli darajada shakllantirish va audit natijalarini monitoring qilishga alohida e'tibor qaratadi [8]. Mazkur yondashuv O'zbekistonda ichki audit xizmatining an'anaviy tekshiruv modelidan riskka asoslangan zamonaviy audit modeliga o'tish zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy sharoitda ichki auditning samaradorligi raqamli texnologiyalar va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanish bilan ham bevosita bog'liq. Zamonaviy ichki audit amaliyotida katta hajmdagi ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan tahlil qilish, doimiy monitoring, anomalionalarni aniqlash va risk indikatorlarini kuzatish audit jarayonining samaradorligini oshirish imkonini beradi [9]. Shu sababli O'zbekistonda ichki audit xizmatlarini rivojlantirishda raqamli audit vositalarini joriy etish, auditorlarning analitik kompetensiyalarini rivojlantirish va ma'lumotlarga asoslangan audit mexanizmlarini shakllantirish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili ichki auditni tashkil etishning bir nechta muhim yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish

imkonini beradi. Jumladan, davlat sektorida ichki auditning institutsional ahamiyati [1; 2], ichki auditni rivojlantirishning milliy xususiyatlari [3], xalqaro professional standartlar [4], ichki nazorat tizimining konseptual asoslari [5], riskka yo'naltirilgan audit [6; 8], auditor mustaqilligi va obyektivligi [7] hamda raqamli audit texnologiyalaridan foydalanish [9] mazkur yo'nalishning asosiy ilmiy-metodologik tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda O'zbekiston sharoitida ichki audit xizmatining tashkiliy tuzilmasi, auditorning mustaqilligi, riskka asoslangan audit, ichki nazorat bilan o'zaro bog'liqlik va raqamli texnologiyalarni yagona tizim sifatida tashkil etish masalalari yetarlicha kompleks tadqiq etilmagan. Mazkur holat ushbu maqolada O'zbekistonda ichki audit xizmatini tashkil etishning o'ziga xos jihatlarini tizimli ravishda tadqiq etish va uning samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish zaruratini belgilaydi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы /Methods).

Mazkur tadqiqotda O'zbekistonda ichki audit xizmatini tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy va metodologik jihatlarini o'rganishga kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi ichki auditning korxona va tashkilotlarda ichki nazorat, risklarni boshqarish, moliyaviy intizom hamda boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlashdagi rolini aniqlashga yo'naltirildi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, institutsional va riskka asoslangan yondashuvlar tashkil etdi. Tizimli yondashuv asosida ichki audit xizmati tashkilotning umumiy boshqaruv tizimining tarkibiy elementi sifatida baholandi. Institutsional yondashuv orqali O'zbekistonda ichki audit faoliyatini tashkil etishning me'yoriy-huquqiy va tashkiliy asoslari tahlil qilindi. Riskka asoslangan yondashuv esa audit jarayonida tashkilot faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan moliyaviy, operatsion, boshqaruv va boshqa risklarni aniqlash hamda ularni baholash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash, guruhlash, tizimlashtirish hamda ekspert baholash kabi ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tahlil usuli yordamida ichki audit xizmatining asosiy funksiyalari va tashkiliy mexanizmlari alohida tarkibiy qismlar bo'yicha o'rganildi. Sintez usuli orqali aniqlangan jihatlar umumlashtirilib, ichki audit xizmatini samarali tashkil etishning yaxlit modeli shakllantirildi. Taqqoslash usuli yordamida O'zbekiston amaliyoti xalqaro ichki audit tamoyillari bilan qiyosiy tahlil qilindi.

Tadqiqotda ichki audit samaradorligini baholashda quyidagi asosiy mezonlarga e'tibor qaratildi: ichki audit xizmatining mustaqilligi, tashkiliy bo'ysunuv, auditorlarning xolisligi va kompetensiyasi, riskka asoslangan rejalashtirish, audit tadbirlarining qamrovi, aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish monitoringi hamda audit natijalarining boshqaruv qarorlariga ta'siri.

Shuningdek, tadqiqotda me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar, xalqaro standartlar va ichki audit amaliyotiga oid ilmiy tadqiqotlar axborot manbasi sifatida o'rganildi. Ichki auditni tashkil etishning zamonaviy tendensiyalarini aniqlashda xalqaro professional yondashuvlar, xususan, ichki auditning mustaqilligi, risklarni boshqarish, ichki nazorat va raqamli audit vositalaridan foydalanish tamoyillari hisobga olindi.

Tadqiqotning mantiqiy ketma-ketligi muammoni aniqlash → nazariy va institutsional asoslarni o'rganish → mavjud amaliyotni tahlil qilish → muammoli jihatlarini aniqlash → takomillashtirish yo'nalishlarini ishlab chiqish bosqichlari asosida shakllantirildi. Mazkur metodologik yondashuv O'zbekistonda ichki audit xizmatini tashkil etishning mavjud holatini baholash hamda uning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqish imkonini berdi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Ichki audit korxona faoliyatining ichki monitoringi tizimining bir qismidir. U korxonalarda qo'llaniladigan barcha nazorat va oldini olish chora-tadbirlarini o'z ichiga oladi, aktivlarni himoya qilish, buxgalteriya hisobi va faoliyatining aniqligi va ishonchligini maqsadlarga asoslangan va mavjud holat va qabul qilingan mezonlar o'rtasidagi muvofiqlikni taqqoslashga qaratilgan, barcha amaldagi standartlar va qonun hujjatlariga

muvofig. Bu murakkab jarayon bo'lib, uning yordamida protsedural va jarayonlarning belgilangan qoidalar va standartlarga nisbatan to'g'riligi yoki og'irishini aniqlash mumkin.

Hozirda raqamli iqtisodiyot sharoitida ichki audit xizmatini tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bozor munosabatlarining murakkablashuvi, raqobatnin kuchayishi hamda moliyaviy ruskilarning ortib borishi korxonalarda samarali nazorat tizimini shakllantirish hisoblanadi/

Ichki audit mustaqil, xolis auditdir. Qiymat qo'shish va tashkilot faoliyatini yaxshilash uchun mo'ljallangan ta'minot va konsalting faoliyati operatsiyalardir. Uning asosiy maqsadi quyidagilarni takomillashtirish bo'yicha tushunchalar va tavsiyalar berishdir:

Boshqaruv, tavakkalchiliklarni boshqarish va nazorat qilish jarayonlarining samaradorligi. Jamoat tashkilotlarida ichki audit amaldagi qonunlar va me'yoriy hujjatlarga rioya etilishini, davlat aktivlari saqlanishini ta'minlaydi. Noto'g'ri foydalanish yoki noto'g'ri boshqarishga qarshi kurashish, resurslardan samarali va axloqiy foydalanishga ko'maklashadi.

Bundan tashqari, ichki audit funksiyalari firibgarlikni aniqlash va oldini olishga yordam beradi, jamoatchilikning tashkilot yaxlitligiga bo'lgan umumiy ishonchini oshiradi.[1]

Ichki audit davlat boshqaruvi tizimida moliyaviy intizom, samaradorlik va shaffoflikni ta'minlovchi muhim institutsional mexanizmdir. U faqat moliyaviy hujjatlarni tekshirish yoki aniqlangan xatolarni bartaraf etishdan iborat bo'lmay, balki davlat tashkilotlari faoliyatining barcha bosqichlarida kompleks yondashuvni talab etuvchi tahliliy, maslahat va profilaktik funksiyalarni ham bajaradi. Ichki auditning institutsional mohiyati aynan shu ko'lamli vazifalar va unga berilgan mustaqil maqom orqali namoyon bo'ladi.[2]

Ichki audit xizmati xo'jalik yurituvchi sub'ektning hisobotini tahlil etadi, kelgusi rivojlanish yo'nalishini aniqlaydi va rahbariyatga qaror qabul qilishga yordam beradi. Umuman, ichki audit natijalari xo'jalik yurituvchi sub'ekt ichidagi boshqaruvning takomillashuviga ta'siri kattadir.[3]

Mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti xarajatlarining samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish to'g'risida" 2022-yil 14-fevraldagi PQ-128-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatini yanada rivojlantirish hamda ularning faoliyatini tartibga solishni takomillashtirish maqsadida 2022 yil 1-avgustda "Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida" 416-sonli Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilinib, Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to'g'risida namunaviy nizom ichlab chiqilgan. 2023 yil 14 avgustda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida" 377-sonli qarori qabul qilingan me'yoriy hujjatlarda korxonalarda va davlat tashkilotlarda ichki auditni tashkil etish zaruriyati belgilab o'tilgan.

Korxonalardagi ichki audit xizmati xodimlarini tayorlash tizimini takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 5-maydagi 280-sonli qarori qabul qilingan. Yuqorida keltirilgan normativ-huquqiy hujjatlar O'zbekistonda ichki audit tizimini institutsional jihatdan shakllantirish va uni zamonaviy talablar asosida rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ichki auditning konseptual asoslari – bu ichki audit tizimi qanday ishlashi, uning maqsadi, vazifalari, printsiplari va metodologiyasi bo'yicha ilmiy-huquqiy va nazariy asoslarni bildiradi.

1-jadval

Vazirlik va idoralarda ichki audit xizmati va korxonalardagi ichki auditning konseptual farqlari¹

Farqlash mezonlari	Vazirlik va idoralarda	Korxonalarda
Asosiy yo'nalish	Budjet intizomi	Boshqaruv samaradorligi

¹ Muallif ishlanmasi

Nazorat obyekti	Davlat mablag'lari	Korxona aktivlari va jarayonlari
Maqsad	Qonuniylik natijadorlik va	Rentabellik va barqarorlik
Natija	Qonunbuzarliklarning oldini olish	Boshqaruvni takomillashtirish

Vazirlik va idoralarda asosiy yo'nalishi byudjet intizomini taminlashdan iborat. Ichki auditning asosiy yo'nalishi resurslardan optimal foydalanish, foydani oshirish ya'ni, boshqaruv samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Vazirlik va idoralarda Ichki auditning obyekti byudjet hisobidagi mablag'lari bo'lsa, bu yo'nalishda korxonalarda korxona aktivlari va boshqaruv jarayonlari kiradi.

Ichki audit tizimi moliyaviy intizomni mustahkamlash, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash hamda boshqaruv sifatini oshirishda muhim nazorat mexanizmi hisoblanadi. Ichki auditning tashkiliy tuzilishi va vazifalari davlat boshqaruvi organlarida hamda xo'jalik yurituvchi subyektlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Quyidagi jadvalda ichki audit xizmatining farqli jihatlarini ko'rib chiqdik.

2-jadval

Vazirlik va idoralarda ichki audit xizmati va korxonalardagi ichki audit xizmatining bajaradigan vazifa va funksiyalari jihatidan farqlari²

Farqlash mezonlari	Vazirlik va idoralarda	Korxonalarda
Ichki audit xizmati	Korxona Kuzatuv kengashining qarori bilan tashkil etiladigan korxonaning ichki auditni amalga oshiruvchi tarkibiy bo'linmasi.	Davlat organlari va tashkilotlarida ichki audit faoliyatini amalga oshiruvchi hamda boshqa tarkibiy tuzilmalardan mustaqil tarkibiy bo'linma
Vazifalari	budjet to'g'risidagi qonunchilik hujjatlariga rioya etilishini tahlil qilish va baholash, budjet hisobining yuritilishi hamda moliyaviy hisobotlar shakllantirishini o'rganish orqali budjet intizomini mustahkamlash; masofaviy auditni qo'llagan holda, budjet mablag'laridan maqsadsiz va samarasiz foydalanish xavflarini aniqlash, minimallashtirish, ularni sodir etishga imkoniyat yaratuvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish orqali budjet to'g'risidagi qonunchilik hujjatlarining buzilish holatlari profilaktikasini amalga oshirish; rivojlantirish dasturlarining samaradorligi natijalarini tahlil qilish va baholash, mavjud resurslardan oqilona foydalanish orqali budjet xarajatlarining samaradorligi va natijadorligini oshirish; davlat organlari va tashkilotlarini moliyalashtirish jarayoniga axborot texnologiyalari tatbiq etilishini baholash orqali ularidan foydalanish	Kuzatuvchi kengashni ishonchli axborot bilan ta'minlash va ichki audit amalga oshirilishi natijalari bo'yicha korxona faoliyatini takomillashtirishga doir takliflarni tayyorlash; Ichki audit jarayonida aniqlanadigan kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan korxona boshqaruv organlariga tavsiyalarni tezkorlik bilan kiritish, ularning bartaraf etilishini nazorat qilish.

² Muallif ishlanmasi

Farqlash mezonlari	Vazirlik va idoralarda	Korxonalarda
	samaradorligini o'rganish va rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish hamda tizimdagi budget hisobidan moliyalashtirilmaydigan nobudget muassasa hamda tashkilotlarning moliyaviy-xo'jalik faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish;	
Amalga oshirish funksiyalari	budget to'g'risidagi qonunchilik hujjatlariga rioya etilishini tahlil qilish va baholash, budget hisobining yuritilishi hamda moliyaviy hisobotlar shakllantirilishini o'rganish orqali budget intizomini mustahkamlash; masofaviy auditni qo'llagan holda, budget mablag'laridan maqsadsiz va samarasiz foydalanish xavflarini aniqlash, minimallashtirish, ularni sodir etishga imkoniyat yaratuvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish orqali budget to'g'risidagi qonunchilik hujjatlarining buzilish holatlari profilaktikasini amalga oshirish	har yili korxonaning kuzatuvchi kengashi tomonidan tasdiqlanadigan reja muvofiq Nizomda ko'rsatilgan yo'nalishlar bo'yicha tegishli tekshirishlar o'tkazish yo'li bilan ichki auditni amalga oshirish (har chorakda va hisobot yili yakunlari bo'yicha); tuziladigan xo'jalik shartnomalarining qonun hujjatlariga muvofiq yuzasidan ekspertiza o'tkazish; buxgalteriya hisobini yuritishda va moliyaviy hisobotni tuzishda korxonaning tarkibiy bo'linmalariga metodik yordam berish, ularga moliya, soliq, bank qonunlari va boshqa qonun hujjatlarini masalalari bo'yicha maslahatlar berish; texnik topshiriqlarni ishlab chiqishda, auditorlik tashkilotlarining takliflarini baholashda hamda auditorlik tekshirishlarini o'tkazish uchun auditorlik tashkilotini tanlashda tavsiyalarni tayyorlashda korxonaning kuzatuvchi kengashiga ko'maklashish; korxonaning sho'ba xo'jalik jamiyatlarida ichki audit xizmati faoliyatini muvofiqlashtirish va zaruratga qarab ularning moliya-xo'jalik faoliyatini nazorat qilish.

Ichki audit xizmati korxona Kuzatuv kengashi qarori bilan tashkil etiladi. U budget intizomini nazorat qiluvchi tarkibiy bo'linma sifatida faoliyat yuritadi. Asosiy e'tibor budget to'g'risidagi qonunchilik hujjatlariga rioya etilishiga qaratiladi. Bu yerda ichki audit ko'proq davlat moliyaviy nazorati elementi sifatida namoyon bo'ladi.

Korxonalarda ichki audit oshqa tarkibiy tuzilmalardan mustaqil bo'lgan bo'linma sifatida tashkil etilib, Kuzatuv kengashini ishonchli axborot bilan ta'minlaydi. Korxona faoliyatini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, vazirlik va idoralarda ichki audit ko'proq nazorat va profilaktik funksiyani bajaradi, ya'ni qonunchilikka rioya etilishi va budget mablag'larining maqsadli sarflanishini ta'minlaydi. Korxonalarda esa ichki audit strategik boshqaruv vositasi sifatida faoliyat yuritadi va qiymat yaratishga yo'naltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ichki audit xizmatini tashkil etish davlat moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ichki audit xizmatining asosiy o'ziga xos jihati uning boshqa tarkibiy bo'linmalardan mustaqil faoliyat yuritishi, budget mablag'laridan foydalanish qonuniyligi va samaradorligini baholashi, moliyaviy hisobotlarning ishonchligini o'rganishi hamda moliyaviy xatrlarni aniqlash va ularning oldini olishga yo'naltirilganligidir. Mazkur yondashuv O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 1-avgustdagi 416-son qarori bilan tasdiqlangan namunaviy nizomda ham o'z aksini topgan.

Umuman olganda, O'zbekistonda ichki audit xizmatini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari sifatida ichki auditorlarning mustaqilligini ta'minlash, ularning professional malakasini oshirish, riskka asoslangan auditni keng joriy etish, raqamli audit

texnologiyalaridan foydalanish va audit tavsiyalarining ijrosini monitoring qilishni kuchaytirish taklif etiladi. Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi budget mablag'laridan samarali foydalanish, moliyaviy intizomni mustahkamlash, xatolar va qonunbuzilishlarning oldini olish hamda tashkilotlar boshqaruvining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ichki audit xizmatini samarali tashkil etish korxona va tashkilotlarda moliyaviy-xo'jalik faoliyatining shaffofligini ta'minlash, mavjud risklarni o'z vaqtida aniqlash, ichki nazorat tizimini takomillashtirish hamda boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Ichki auditni faqat moliyaviy hujjatlarining to'g'riligini tekshiruvchi nazorat vositasi sifatida emas, balki tashkilotning risklarni boshqarish va strategik rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi boshqaruv instrumenti sifatida shakllantirish zarur.

Tadqiqot davomida ichki audit xizmatining samaradorligi, avvalo, uning mustaqilligi va xolisligi, tashkiliy jihatdan maqbul bo'ysunuv, auditorlarning professional kompetensiyasi, riskka asoslangan rejalashtirish va audit natijalarining ijrosi ustidan monitoring tizimining mavjudligiga bog'liqligi aniqlandi. Shu sababli ichki audit xizmatini tashkil etishda uning boshqaruv tizimidagi maqomini kuchaytirish va audit xodimlarining professional mustaqilligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, zamonaviy sharoitda ichki auditning samaradorligini oshirishda raqamlashtirish, ma'lumotlar tahlili va avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Katta hajmdagi moliyaviy va operatsion ma'lumotlarni avtomatik tahlil qilish orqali anomalialarni aniqlash, potensial risklarni oldindan baholash va uzluksiz monitoringni yo'lga qo'yish imkoniyati kengayadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, O'zbekistonda ichki audit xizmatini takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Ichki audit xizmatining tashkiliy mustaqilligini kuchaytirish.

Ichki auditorlarning bevosita operatsion boshqaruvga haddan tashqari bog'liqligini kamaytirish va ularning audit xulosalarini mustaqil shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

2. Riskka asoslangan ichki audit modelini keng joriy etish.

Audit rejalarini tashkilotdagi eng yuqori riskli yo'nalishlarni aniqlash va ularning ta'sir darajasini baholash asosida shakllantirilishi lozim.

3. Ichki audit faoliyatini raqamlashtirish.

Audit jarayonlarini elektron platformalar orqali boshqarish, audit topshiriqlarini avtomatik rejalashtirish, aniqlangan kamchiliklar bo'yicha topshiriqlar ijrosini kuzatish va hisobotlarni shakllantirish imkonini beruvchi raqamli tizimlarni joriy etish zarur.

4. Ma'lumotlar tahlilidan foydalanishni kengaytirish.

Ichki auditorlarning zamonaviy data analytics vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish orqali katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish va noodatiy operatsiyalarni aniqlash imkoniyatlarini oshirish lozim.

5. Ichki auditorlarning professional kompetensiyasini rivojlantirish.

Auditorlar uchun muntazam malaka oshirish, xalqaro standartlar, risklarni boshqarish, raqamli texnologiyalar va ma'lumotlar tahlili bo'yicha maxsus o'quv dasturlarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

6. Audit tavsiyalarining ijrosini monitoring qilish tizimini kuchaytirish.

Audit natijasida aniqlangan kamchiliklar bo'yicha mas'ul shaxslar, bajarish muddatlari va kutilayotgan natijalarni belgilagan holda elektron monitoring mexanizmini joriy etish zarur.

7. Ichki audit va risklarni boshqarish tizimlari integratsiyasini ta'minlash.

Ichki audit natijalari tashkilotning umumiy risklar reyestri va strategik rejalashtirish jarayonlari bilan uzviy bog'lanishi lozim.

Umuman olganda, O'zbekistonda ichki audit xizmatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi uni an'anaviy nazorat funksiyasidan risklarni oldindan aniqlash, boshqaruv samaradorligini baholash va strategik qarorlarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan zamonaviy boshqaruv institutiga aylantirishdan iborat. Mazkur yondashuv ichki nazoratning samaradorligini oshirish, moliyaviy va operatsion risklarni kamaytirish hamda tashkilotlarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. Kariyev M.G. The Importance of Internal Audit in Public Organizations. Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods. Volume 2, Issue 12, December, 2024. 121 p.
2. Saitmuratov S.M. Davlat sektorida ichki auditni rejalashtirish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent: "Publishing High Future" OK, 2025.
3. Mexmonaliev U.E. Ichki auditni rivojlantirishning dolzarb masalalari. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 2-son, 1-qism, 20.11.2021.
4. The Institute of Internal Auditors. Global Internal Audit Standards. Altamonte Springs, FL: The Institute of Internal Auditors, 2024.
5. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Internal Control—Integrated Framework. Executive Summary. Durham, NC: COSO, 2013.
6. Moeller R.R. Brink's Modern Internal Auditing: A Common Body of Knowledge. 8th ed. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 2016.
7. Sawyer L.B., Dittenhofer M.A., Scheiner J.H. Sawyer's Internal Auditing: The Practice of Modern Internal Auditing. 5th ed. Altamonte Springs, FL: The Institute of Internal Auditors, 2003.
8. Pickett K.H.S. The Essential Handbook of Internal Auditing. 3rd ed. Chichester: John Wiley & Sons, 2019.
9. The Institute of Internal Auditors. Internal Audit and Technology: Digital Transformation and the Future of Internal Auditing. Altamonte Springs, FL: The Institute of Internal Auditors.